

Vliegenbouters en het dialect op internet

Jan COPPENS

Wie geïnteresseerd is in alles over het dialect kan terecht op diverse Vlaamse en Nederlandse websites. Het is zelfs mogelijk boeken over dialectologie te downloaden op de website van de DBNL (Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren – taal – dialectologie). Ondermeer “Nederlandse dialectkunde” van A.A. Wijnen en het “Handboek der Nederlandse taal” van Jac. Van Ginneken. Het “Woordenboek van de Vlaamse Dialecten”(WVD) van de vakgroep Nederlandse Taalkunde van de universiteit van Gent is daarentegen niet volledig te vinden op internet. Aan te raden zijn de publicaties van J. Van Keymeulen. Over dialect en dialectologie kan je van deze auteur een PDF-file downloaden die je kan openen met Acrobat Reader. Hierin vind je antwoord op diverse vragen over het dialect of dialectologie. Ook sommige misvattingen over het dialect worden rechtgezet.

Een dialect is volgens Van Keymeulen een natuurlijk taalstelsel dat mondeling is overgeleverd (dus niet genormeerd door school of schrift) en dat een voortzetting is van het Middelnederlands. Dialecten worden gekenmerkt door de aanwezigheid van geografische taalverschillen. Elk plaatselijk dialect is een volledige taal, die net zoals de cultuurtaal, Algemeen Nederlands (AN) een spraakkunst heeft, die echter dikwijls niet bestudeerd en opgeschreven is. Een populaire misvatting is dat dialecten ontstaan zijn door een slordige uitspraak of onjuist gebruik van AN, de dialectspreker zou door onwetendheid allerlei ‘letters’ opeten of inslikken. De uitspraak *sk* in bijvoorbeeld

skool (school) en *skip* (schip) die in de streek van Geraardsbergen voorkomt, is geen slordige uitspraak van het AN *sch*, maar wel een overblijfsel van de oude Westgermaanse *sk*, die in onze streek al meer dan 1000 jaar bewaard is gebleven. Ook in een ander werk, *Nederlandse dialectkunde* door A. A. Wijnen, komen verscheidene voorbeelden uit het Geraardsbergs dialect. Wijnen heeft het trouwens ook over verschillen in het dialect van eenzelfde stad of dorp: o.a. verschillen van sociale aard, mannen hebben soms een andere uitspraak dan de vrouwen. Hij verwijst daarbij naar het werk van Frans van Coetsem *Une différence de prononciation entre l’homme et la femme dans le dialecte (flamand) de Grammont*. (Orbis, 1952)

druk bestudeerd. Men was er namelijk achter gekomen dat in de dialecten vele oude verschijnselen bewaard zijn gebleven, die in de Nederlandse standaardtaal al waren uitgestorven. Men hoopte via de dialecten een beter idee te krijgen van vroegere taalfases: Middelnederlands, Oudnederlands, Westgermaans. Tegenwoordig worden de dialecten in de taalkunde gebruikt om allerlei taalkundige theorieën uit te testen. Dialecten zijn immers talen die zich spontaan ontwikkelen, waardoor allerlei natuurlijke taalverschijnselen beter bestudeerd kunnen worden dan in de standaardtaal, die vrij streng genormeerd is en waar de schrijftaal een sterke invloed uitoefent.

Vliegenbouter

De traditionele dialectologie bestudeerde weliswaar afzonderlijke dialecten, maar toch was de taalgeografie de meest typische bezigheid van de dialectoloog schrijft Van Keymeulen. Taalfacten werden op de kaart gezet om te zien waar de grenzen tussen de verschijnselen

De website van DBNL (digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren – taal – dialectologie. (www.dbnl.org))

Van J. van Keymeulen van de vakgroep Nederlandse taalkunde (UGent) vind je verder een boeiende uiteenzetting over **dialectologie**. Dialectologie is al een oude wetenschap. Al vanaf het einde van de 19de eeuw begon men aan de universiteiten verzamelingen met dialectgegevens aan te leggen en werden dialecten

liepen. Om taalkaarten te maken zijn echter zeer veel gegevens nodig uit even zoveel plaatsen. Er is ook geen enkele wetenschap die zozeer een beroep moet doen op de vrijwillige medewerking van de bevolking om de broodnodige gegevens te leveren. Een interessant voorbeeld is de vlinderkaart (die je helaas nog niet op internet vindt). De oudere dialectsprekende bevolking van de regio Geraardsbergen heeft het nog steeds over een *vliegenbouter*, een woord dat volgens Van Keymeulen kan teruggevoerd worden op het Gemeengermaanse woord **fifaldrôn**. Het bevat een reduplicatie, d.w.z. dat de beginmedeklinker van het woord verdubbeld werd en een klinker toegevoegd: *fi-faldrôn*. Met de reduplicatie heeft men wellicht klanksymbolisch het fladderen van de vlinder willen weergeven. Reduplicatie kan ook op affectie wijzen; vergelijk met woorden uit de kindertaal als *mama*, *papa*, *mémé*, *pépé*, *woefwoef* enz. Waarschijnlijk vond men ook al in vroegere tijden vlinders sympathieke beestjes. De klankwettige vertegenwoordiger van **fifaldrôn** moet in het Middelnederlands **vîvoudere** geweest zijn. Het woord is helaas in geen enkele tekst overgeleverd; wel zijn de secundaire vormen *vivaltere* en *viveltere* bekend. *Wie-*, *wijwouter* in de omgeving van Oudenaarde staat het dichtst

bij *vîvoudere*; ook *fij-* en *fiefouter* lijken er nog sterk op. Het is duidelijk dat de bonte verzameling woorden met *fli-*, *flik-*, *flink-* en *-fouter*; *-flouter*; *-flouter*; *-flouter*; *-flouter* in het zuidwesten van het taalgebied alle tot de *fifaldrôn*-familie behoren. Alle woorden hebben een reduplicatie en kunnen beschouwd worden als ontwikkelingen en volksetymologieën van *vîvoudere* / *vivaltere* / *viveltere*. Met volksetymologie wordt het verschijnsel bedoeld waarbij een ondoorzichtig woord door de dialectspreker wordt geassocieerd met bekende woorden, waardoor een nieuwe vorm ontstaat. De oorspronkelijke *f*-klank is meestal bewaard gebleven en niet naar een *v*-klank ontwikkeld. Ook de middeleeuwse *ie*-klank (in *fi-*) is dikwijls bewaard gebleven in dialecten waar ze normaal naar een andere klank is geëvolueerd. Bij de woorden met *fl-* is de *l* eerst van plaats versprongen in het tweede deel van de samenstelling (*-falter* werd *-flater*, een verschijnsel dat als metathesis bekend staat) en werd vervolgens in het eerste lid geïntroduceerd. Ook *vliewouter* en *vliebouter* behoren bij het *fifaldrôn*-rijtje. De associatie met vliegen speelde een rol bij *vliege(n)bout*, *vliege(n)bouter* en *vliegewouter* in het zuidoosten van Oost-Vlaanderen. Dus ook in de regio Geraardsbergen. De uitspraak in het

Geraardsbergs is *vliegenbater*. Vergelijk met *blaas* (blauw) en *kaas* (koud). Het is duidelijk dat het tweede lid van de samenstellingen, *-wouter* en *bout(er)*, iets met elkaar te maken hebben; *vliegewouter* en *vliege(n)bout(er)* komen immers in naast elkaar liggende gebieden voor. *Wouter* staat het dichtst bij *-vouter* < *falter*; *-bouter* is door een verschuiving van *v(w)* naar *b* uit *-vouter* of een variant daarvan ontstaan. Een dergelijke klankverandering is in de betreffende dialecten niet ongewoon. Denken we maar aan vormen als *kribbe* tegenover *krevve*, *sabel* tegenover *savel*, *fabri* ‘bakkebaard’ uit Frans *favoris* verduidelijkt Van Keymeulen.

Papilio

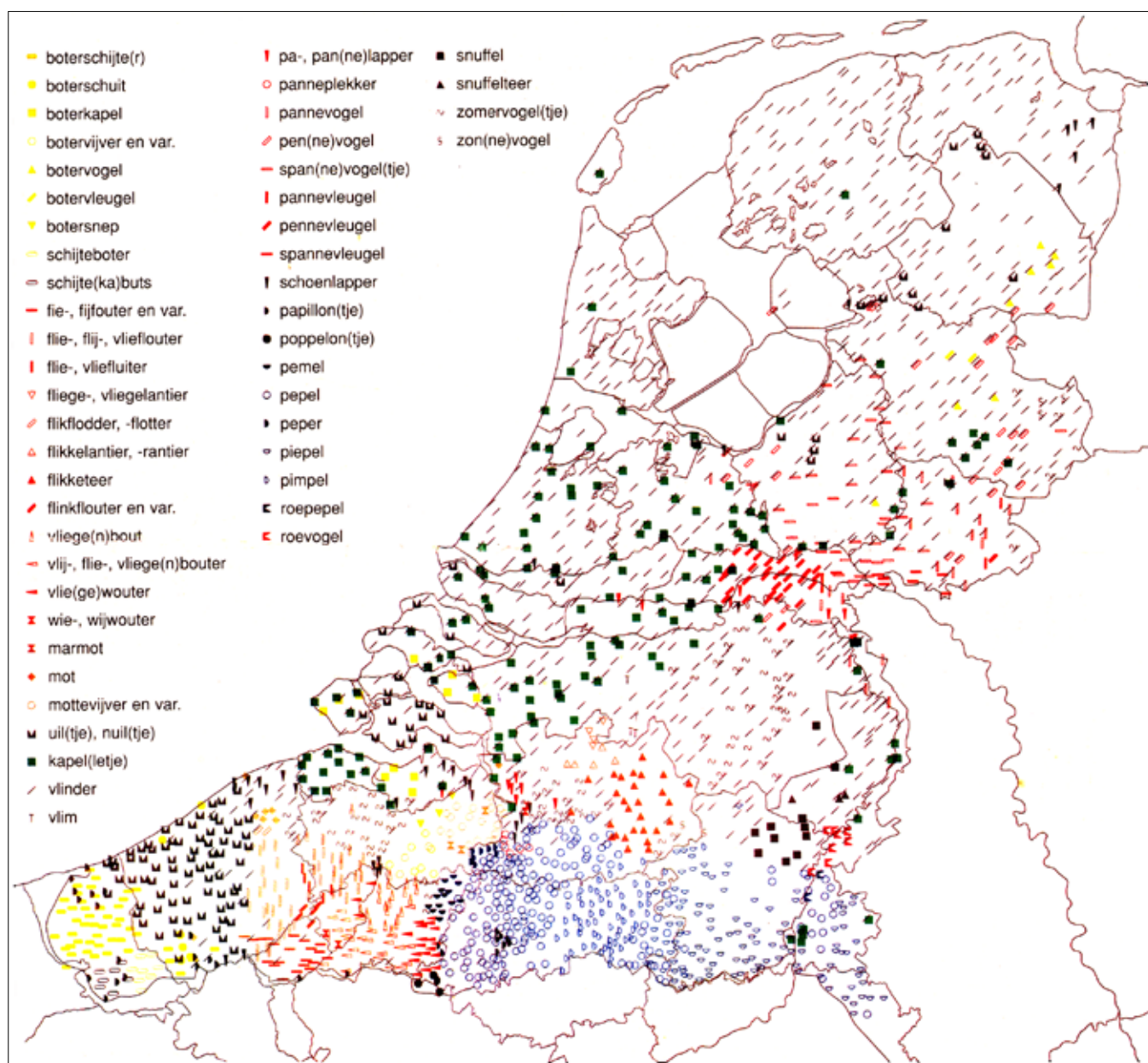
Naast de benamingen die op een of andere manier met het Germaanse **fifaldrôn** in verband gebracht kunnen worden, zijn er ook leenwoorden die afgeleid zijn van het Latijnse **papilio**. Net zoals **fifaldrôn** heeft ook **papilio** een reduplicatie; beide woorden zijn via het Indogermaans aan elkaar verwant. De **papilio**-benamingen bezetten een groot zuidelijk gebied van het uiterste oosten van Oost-Vlaanderen tot aan de grens met Duitsland. De belangrijkste vertegenwoordiger van de groep is *pepel*. In het noorden van de Denderstreek treffen we *pemel* aan, een vorm die verklaard kan worden als een geval van *p*-syncope uit een ouder *pempel*. In Klein-Brabant werd *pepel* volksetymologisch tot *peper*, een woord dat ook in de buurt van Ninove niet onbekend is. De ontleening dateert uit de Romeinse tijd. Met al die interessante dialectbenamingen zouden we haast het Algemeen Nederlandse woord

vlinder zelf uit het oog verliezen, dat op onze kaart in het noorden van Nederland overweegt. In het zuiden van Nederland concurreert het overal met dialectwoorden; in Nederlandstalig België overwegen de dialectbenamingen, hoewel **vlinder** toch sterk aanwezig is in het noorden van West-Vlaanderen, in het noordwesten van Antwerpen

en in noordwestelijk Belgisch-Limburg. Tegenwoordig is **vlinder**, ook in België, het enige woord geworden en zijn de dialectbenamingen bij de jeugd nauwelijks nog bekend. Het woord is vrij jong - vóór de 16de eeuw wordt het in geschreven bronnen nergens aangetroffen, maar behoort toch tot de **ffaldrôn**-benamingen.

Goossens stelt de volgende etymologie voor: bij vormen als **ffladder/fflatter** verdween de tweede reduplicatielettergreep (**fla-**), wat leidde tot **fflitter/flitter** en uiteindelijk met *n*-invoeging tot **flinter/flinder/vlinder**.

De volledige tekst over de vlinder kan je terugvinden op de website:

De vlinderkaart (Nederland, Belgisch Vlaanderen en Frans-Vlaanderen): ieder symbooltje staat voor een dialectbenaming van de vlinder. Taalkaart getekend op basis van gegevens uit de Reeks Nederlandse Dialectatlassen (1925-1982) door Kristien Van der Sypt en Jacques Van Keymeulen, 1994.

Over 'tuischen' en 'rijfelen'

Jan COPPENS

<http://fuzzy.arts.kuleuven/rewo/vlinder.htm>. Dat is de site van het REWO wat de afkorting is voor 'Permanent Overlegorgaan REgionale WOordenboeken'. Het is een samenwerkingsverband tussen een aantal Nederlandse en Belgische wetenschappelijke instituten en universiteiten waar men de traditionele dialectwoordenschat registreert en bestudeert. Het REWO werd opgericht in 1989 als een overlegstructuur in de schoot van de Nederlandse Taalunie met als doel het uitwerken en uitvoeren van een concreet beleid, "gericht op het veilig stellen van de verdere totstandkoming van de drie onderscheiden woordenboeken". Met die "drie onderscheiden woordenboeken" worden bedoeld het Woordenboek van de Brabantse Dialecten, het Woordenboek van de Limburgse Dialecten, beide samengesteld aan de universiteiten van Nijmegen en Leuven, en het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten dat aan de Universiteit Gent wordt voorbereid. Met Vlaamse Dialecten wordt bedoeld het dialect van de provincies Oost- en West-Vlaanderen en Frans-Vlaanderen. (Het vroegere graafschap Vlaanderen).

Tot slot nog het internetadres van deze websites:

- <http://www.dbnl.org> (klik nadien "Nederlandse taal" en daarna "dialectologie")
- <http://fuzzy.arts.kuleuven/rewo/dialectologie.htm>
- <http://www.huisvanalijn.be/nl/collectie/taalkamer/infodialecten.pdf>

N.v.d.r. internetadressen kunnen in de loop van hun bestaan veranderen en zijn niet noodzakelijk absoluut.

In de vorige bijdrage van *In 't Giesbaargs* (de Heemschutter 192) werd twee keer het werkwoord *tuⁱskēn* [t^ʰɛ.skən] vermeld. Het gaat hier om de (mannelijke) Geraardsbergse uitspraak van het werkwoord *tuisen*. Maar dit zal bij velen onbekend in de oren klinken. Volgens van Dale betekent dit 'ruilen' of 'bedrieglijk ruilen of kwanselen'. Een tweede betekenis is 'spelen of dobbelen'. Aangezien het hier in Geraardsbergen om een kaart- of gokspel ging, is de tweede betekenis hier van toepassing. Vandaar: '*Tuⁱskēn es een echte rienuwienē*' (*geldverslinding*). Het Vlaams dialectenwoordenboek van Claeys geeft naast 'ruilen' en 'verhandelen' als derde verklaring: 'gokken, voor grof geld spelen'. Naar verluid was het spel ook verboden in Geraardsbergen. De herkomst van het woord is onbekend, maar in Middelnederlandse teksten duikt het voor het eerst op in 1381 als *tuusschen*. In het West-Vlaams etymologisch woordenboek van de Brabantere vinden *tuuschen* terug met gelijkaardige verklaringen: 'oneerlijk handel drijven, bedriegen, gokken, om geld spelen'. We vinden ook verschillen in de Middelnederlandse schrijfwijze: *tuusschen*, *tuschen* en *tuyschen*. Deze laatste schrijfwijze evolueerde tot *tuischen* en later tot *tuisen*. De *sch* wordt in het Geraardsbergs echter uitgesproken als een *sk*. Ook wanneer een woord in het modern Nederlands niet meer met *sch* wordt geschreven. Vergelijk met het werkwoord *vissen* dat vroeger geschreven

werd als *visschen*, vandaar in het Geraardsbergs: '*A es go visken*' (*hij is gaan vissen*). De *uy* of *ui* klinkt als de tweeklank *uⁱ* bij de mannen en *au* bij de vrouwen vandaar *tuⁱskēn* [t^ʰɛ.skən] of *tausken* [tɔ.skən]. Trouwens het Duitse *täuschen* betekent 'bedriegen' en *tauschen* (zonder trema) is 'ruilen'. De Brabantere maakt hierbij de opmerking dat de betekenis 'ruilen, ruilhandel drijven' makkelijk kan verschuiven naar 'oneerlijk handel drijven, bedriegen'.

Een tweede werkwoord waar we even dieper op ingaan is *rijfelen*. Ook hier geeft van Dale twee verklaringen. De eerste heeft eigenlijk met het voorgaande onderwerp te maken, namelijk 'dobbelen'. De tweede betekenis is 'gelijkvijlen met het ruffelijzer of rijfelijzer'. Dat is een platte ijzervijl zonder hecht. De Geraardsbergse betekenis sluit zich hierbij aan: Wrijven, erlangs schuren. '*A rⁱijfeldege mé zanne velo tegen die skuēn voiture*'. De uitspraak in het Geraardsbergs kan alweer op twee manieren: *rⁱijfelen* [rⁱɛ.fələn] of *raufelen* [rɔ.fələn]. *Rijfelen* is een iteratief van het werkwoord *rijven*. Een iteratief is een werkwoord dat met een achtervoegsel als *-elen* of *-eren* van een ander werkwoord is afgeleid en een herhaalde handeling uitdrukt, bijvoorbeeld trappelen van trappen, stotteren van stoten. *Rijven* betekent volgens van Dale harken of raspen. Het is afgeleid van het Middelnederlandse woord *riven* (1573) of *ryven* (*harken, krabben*).